

Karta över Sjöaryd. Ur Gyllenhielms atlas 1637

År 1637 lät riksamiralen kartlägga sina besittningar i Småland. Resultatet av detta arbete föreligger i den s. k. Gyllenhielms atlas, som nu förvaras i riksarkivet. Av beskrivningen till kartan över Sjöaryd framgår, att årliga utsädet därstädes nu ökat till 12 tunnor men att åkern hade "monge stenar och röör". På ängsmarken kunde i medeltal inbärgas 120 stackar hö per år. Humlegård och beteshagar funnos, men "ingen synnerlig lägenhet med skog och utmark". Till gården hörde fiske i Havbältan samt ön "Klämisholma".

Siffran här ovan angående utsädet förefaller att vara alltför högt tilltagen, ty enligt 1640 års mantals- och boskapslängd för Urshults socken sådde Sjöaryds dåvarande 2 åboar blott 2 tunnor vardera. Vad kreatursbesättningen angår, fanns nu på hemmanet sammanlagt 4 hästar, 2 oxar, 2 stutar, 9 kor, 7 kvigor, 10 får, 11 getter och 3 svin.

Lämpligen kan här även berättas huru det stod till på Sjöaryd år 1686 då hemmanet genom reduktionen återgått till kronan och nu blev föremål för syn och skattläggning.

I m a n g å r d e n antecknas följande byggnader:

2 sätesstugor, behållne, med en liten framkammare.

2 stuvor, behållne, den ena gammal.

2 bodar med loft, behållne.

1 bod med loft, behållen.

2 små bodar, gamla.

1 badstuga, gammal.

I l a d u g å r d e n:

2 logelador med 4 små golv, behållne.

2 fähus, behållne.

2 stallar och fårhus, behållne.

Gärdesgårdarna, hälften behållne, hälften gamla och skola repareras.

Åkrarna, 11 till antalet, utgjorde 8 tld 1 skpld, varav hälften bestod av god mulljord och hälften bergsur och elak jord.

Ängen lämnade i normala år 37 palmar hö. På hemmanet kunde därmed födas 30 nöt, 2 hästar och 20 får.

Vidare fanns det en humlegård om 800 stänger, vilken ansågs böra lämna en årlig avkastning av 6 lispund humle.

Under rubriken "Utägorna" nämnes medelmåttigt mulbete, bokskog till gårdens egna svin, nödtorftig timmerskog och vedbrand samt gott släpefiske*) till husbehov.

Hemmanet förmedlades från 1 helt till $\frac{3}{4}$ mantal, vilken siffra det alltsedan behållit.**).

Syneprotokollet av år 1686 nämner ingen kvarn till gården, men enligt "1838 års vattenverk" (handling i Växjö landskontors arkiv) fanns då en sådan i Sjöaryd, tydligt belägen i avloppet från Hagsjön, i varje fall äro lämningar av en kvarndamm ännu skönjbara i rännen söder om ladugården till Sjöaryd 1³⁸ (ägare Henry Carlsson). Där

*) Troligen avses härmed notdragning.

***) Växjö landskontors arkiv G II d. 6, s. 216—18 (numera i Vadstena landsarkiv).

spåras även rester av ett litet ålfiske. Kvarnen var förmodligen en enkel skvalta och tjänade till förmalning av hemmansåboarnas egen mäld. Och vad ålfisket angår så kan där ännu vid god vattentillgång fångas en och annan ål.

Slutligen bör i detta sammanhang erinras om sänkningen av Hagsjön, som ägarna av Sjöaryd och Långaryd samt arrendatorn på Elmhults Östregård företogo på 1820-talet och som finnes omnämnd i Hushållningssällskapets handlingar, häftet 14, s. 27. Genom upptagande av ett 820 alnar långt, 3 alnar djupt och ovan till 3 alnar brett dike ledades Hagsjöns vatten ned till Havbältan. Avsikten var att "bereda såväl odlingstillfällen å de kringliggande mossarna som möjligtvis även slätter å den i allmänhet grunda Hagsjöns botten".

I början av 1690-talet brukades Sjöaryd av två kronoarrendatorer, Jon och Per. Enligt 1691 års läselängd för Urshult var den förre gift med Ingeborg och hade barnen Per (som kunde "läsa i bok"), Måns och Botil; den senare, själv läskunnig, hade till hustru Kirstin. Hos honom bodde inhyses Per och hans hustru Elin samt en annan Per och dennes hustru Botil. Dessutom skrives på Sjöaryd soldaten Måns, som givetvis var bosatt på det nu äntligen färdigställda soldattorpet.*) År 1701 innehades Sjöaryd av Per Jönsson och Jon Persson, vilka den 27 november s. å. köpte hemmanet från krono till skatte för 160 daler silvermynt. Därmed kom gården i e n s k i l d ä g o.

Rörande Sjöaryds öden och ägare under 1700-talet må antecknas följande notiser.

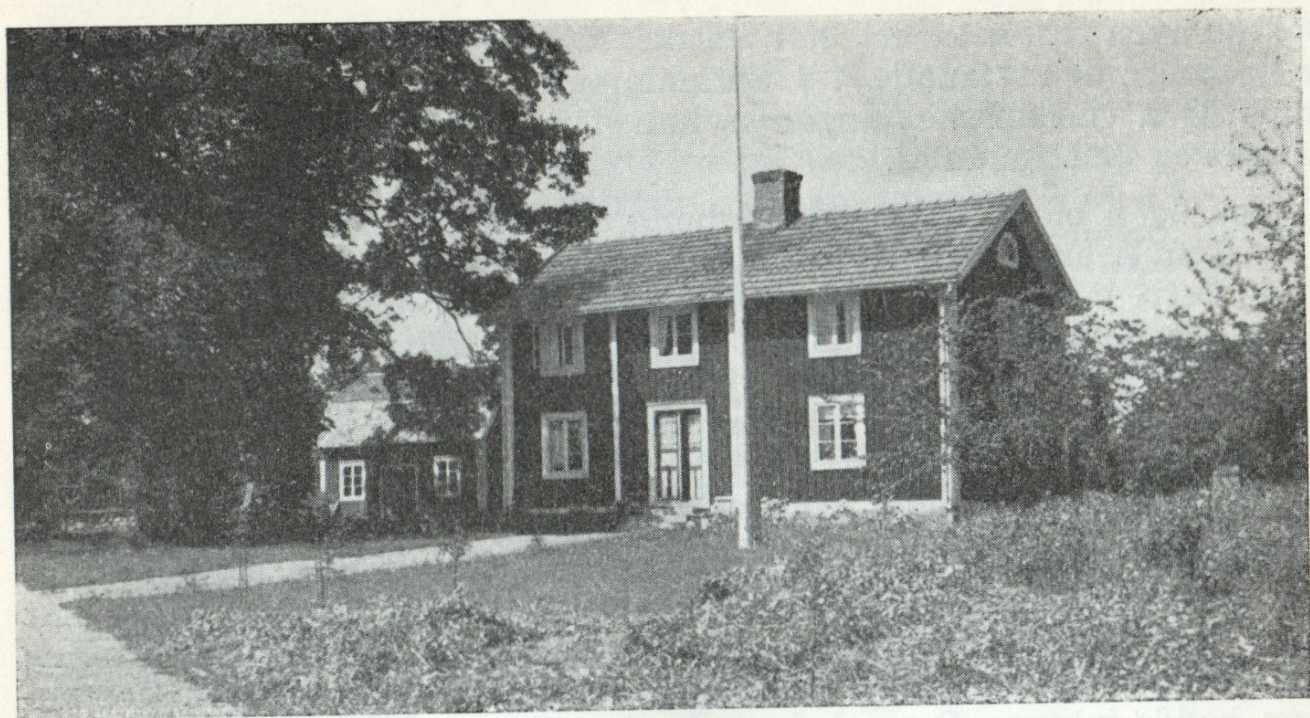
År 1713 skrivs för hemmanet Jon Persson, Peder Jonsson, Måns Jonsson och Jöns Månsson. 1744 ägdes Sjöaryd av Erik Jonsson, Måns Svensson, Hindrik Svensson, Maria Svensdotter och Jöns Jönsson. Bland dessa nämns Måns Svensson, Jöns Jönsson, Hindrik Svensson och Erik Jonsson 1749 såsom ägare till vardera $\frac{3}{16}$ mtl i gården. Mantalslängden 1784 slutligen upptar för Sjöaryd:

Nils Jonsson		$\frac{3}{16}$ mtl
Anders Zakrisson		$\frac{3}{16}$ "
Drängen (hemmasonen)	Sam. Nilsson	$\frac{3}{16}$ "
"	" Måns Nilsson	$\frac{3}{16}$ "

Soldattorpet brukades av Erland Svensson, "häradsspeleman, ogift".

Åren 1849—50 förrättades av lantmätaren N. J. Lindwall laga skifte på Sjöaryd. Därvid upplystes bl. a., att gårdens ägor "aldrig varit på karta lagde, men över ägoskillnaden mellan detta hemman och Blidingsholm företeddes en år 1813 av A. Eklundh upprättad karta".

*) På Sjöaryd såväl som på många andra ställen voro bönderna tröga när det gällde soldattorpens uppförande, varför myndigheterna måste tillgripa kraftåtgärder. År 1690 dömdes sålunda bl. a. Sjöaryds rote till 40 marks böter för »sitt ofärdiga knektetorp».

Sjöaryd 1:31 fr. s. ö.

Foto P. G. Vejde 1956.

Ägare voro nu:

Sven Johansson

Jon Jonsson

Anders Svensson

Änkan Hanna Håkansdotter

$\frac{3}{16}$ mtl

$\frac{9}{32}$ "

$\frac{3}{16}$ "

$\frac{3}{32}$ "

För skiftet fastställdes följande plan:

"A t t Jon Jonsson, med rätt att kvarbo, skulle erhålla västra delen av de främre inägorna från gården norrut upp till Elmehults rågång ävensom i sammanhang härmed stora Gatelyckan jämte västra delen av hagemarken intill Mörrumså [Havbältan] och Blidingsholms rågång;

a t t änkan Hanna Håkansdotter, vars åbyggnader äro mindre väl be-lägne i tomterne, skulle göra avflyttning till det s. k. Näset, där tjänlige tomtplatser och vackra odlingslägenheter finnas och till-fälle till vattens anskaffande ej saknas, skolandes hon där an-taga alla sina inägor och en del avrösad jord från sjövikens upp-till Elmehults rågång, varjämte för henne var föreslagen en sär-skild fyllnadsskift av utmarken söder om häradsvägen —;

a t t Sven Johansson skulle, med rätt att kvarbo, erhålla medlersta delen av inägorna och de främre utägorna, vilket skifte skulle utsträckas söder om häradsvägen samt väster om Knektängen samt vidare ned till Lindehults gräns, samt slutligen,

a t t Anders Svensson skulle erhålla östra delen av ägorna i ett sam-manhang utmed Långaryds rågång från avloppsgraven ifrån Hagsjön ned till Lindehults ägräns."

Det blev sålunda blott en åbo, Hanna Håkansdotter, som behövde flytta ut. Hennes åbyggnader beskrivas på följande sätt:

1 **Boningshus** av trä, 14 alnar långt, 7 alnar brett och 6 alnar högt, täckt med näver och torv samt indelat till stuga, kök och förstuga, i brukbart skick och med bislag vid förstugan;

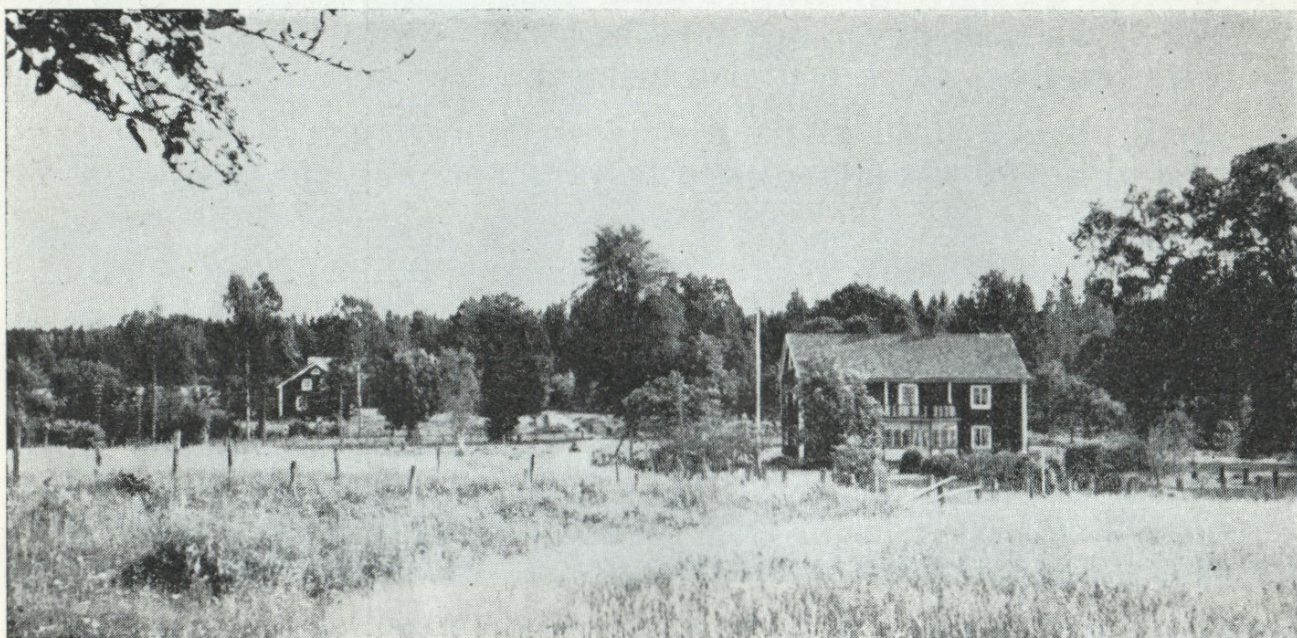
1 **Bod**, byggd intill mangårdsväggen, under näver- och torvtak men ännu ej inredd, varande denna bod 9 alnar lång och bred samt 3 alnar hög;

1 **Ladugård**, även av trä, 35 alnar lång, 9 alnar bred och 5 alnar hög, innehållande fähus, loge, lada, får- och svinhus, allt i brukbart stånd. — Slutligen ägde änkan även en mindre källare, murad av sten.

Förflyttningen av hennes åbyggnader skulle vara skedd inom två år efter skiftets slutförande. Kostnaderna för husens rivning och återuppbyggande beräknades till 88 rdr 10 skill. 8 rst banko. Därtill kommo bidrag in natura från de kvarboende, såsom körslor, dagsverken och handräckning.*)

*) Växjö lantmäterikontor, Urshult nr 175.

40. Hagsjöryd.

Hagsjöryd fr. N.

Foto P. G. Vejde 1956

Hagsjöryd, fordom skrivet Haghsyorydh, Hagzerydh, Haxeryd etc., skänktes 1311 jämte Sjöaryd, Telestad m. fl. gårdar till Växjö domkyrka av Linköpingsbiskopen Carl. Donationen avsåg upprättandet av en stiftelse där, sedermera benämnd Prebenda Olavi, och ägde bestånd till reformationen, då gårdarna indrogos till kronan av Gustav Vasa. Vid denna tid nämnes som arrendator på Hagsjöryd en Nils Guse, 1574 och några år framåt Joen samt 1600 åter en Nils. Den senare deklarerade vid uttagande av Hjälpeskatten år 1600 för 2 kävlingsoxar, 2 stutar, 7 kor, 2 kvigor, 4 får, 8 getter och 2 hästar. Utsädet var 5 tunnor. I kronotonde gav han årligen 3 skäppor råg och 3 skäppor korn.

Efter Nils kom "Sven i Hagseryd", nämnd 1613 m. fl. år. I hans stall och ladugård kunde man 10 år senare räkna 4 kor, 3 ungdjur, 5 får, 10 getter, 4 svin och 3 "risbiter" (sannolikt getabockar). Årliga utsädet hade nu sjunkit till 3 tunnor, men 1628 var det enligt årets klöveskatlängd uppe i 4 tunnor.

I början av 1620-talet antecknas Hagsjöryd vara förlänat till en kvartermästare Harald Månsson. Antagligen var hans innehav kortvarigt, ty han nämnes blott en enda gång (1623 4/4) i samband med hemmanet.

Omkring 1650 kom Hagsjöryd genom byte med kronan i händerna på den i Urshults gårdshistoria kände Gustav Taubenfelt, sekreteraren sedermera hovrådet, som innehade hemmanet till sin död 1674. Under hans tid förmedlades Hagsjöryd till $\frac{1}{2}$ mantal på grund av

åboens fattigdom. Förmedling, d. v. s. nedsättning av utskylderna, var numera en ganska vanlig åtgärd för att förhindra ödesmål, och den räddade faktiskt många hemman från undergång. Emellertid synes för Hagsjöryds vidkommande faran alltjämt ha varit stor, ty enligt 1672 års syn och jorderannsaking var gården då till en tredjedel öde.

Vid reduktionen på 1680-talet indrogs såväl Hagsjöryd som familjen Taubenfelts övriga gods i Urshult till kronan, och nu följde i anledning av den stora omorganisationen av svenska härväsendet, Indelningsverket, nya besiktningar å de till kronan reducerade hemmanen. På Kinnevalds vinterting 1685 förevar bl. a. frågan om Hagsjöryd och dess tillstånd. Då "bevittnades av nämnden och kringstående allmoge, att kronohemmanet Hagsjöryd, Urshults socken, är ganska ringa till åker, 5 tunneland, bergsur, grusig och med lönnskärv under, som sällan växer säd på, föder vid pass 12 nöt, stort och smått, ligger trångt av åtskillige byar på alla sidor, ringa bokeskog, fiskevattn, humbleväxt och fälleskog men ingen kvarn eller timberskog och kan intet för mer än halvt [hemman] skatta, vilken förmedling åboerne redan åtnjutit hava."

Att det stod illa till med hemmanet kan man lätt förstå med tanke på de genomlidna svåra krigsåren och tidens allmänna nöd, men en nyhet är uppgiften om att gården nu hade mer än en åbo. Hagsjöryd var provisoriskt uppdelat mellan två brukare, vilka 1690 uppges vara Joen och änkan Anna. I följande års läselängd synes Anna sitta på undantag medan Håkon och Joen skrivs för bruket. Vidare antecknas som bosatta på Hagsjöryd en viss Karin, inhyses, samt salpetersjudaren Anders, troligen son till änkan Anna.

Vid Indelningsverkets inrättande på 1680-talet blev Hagsjöryd boställe för furiren under Kinnevalds kompani av Kronobergs regemente, och förste innehavaren var furiren Matias Bolling (Bålling). Denne nämnes här 1694, då han berättas ha byggt bl. a. en bod på sitt boställe, men år 1700 drog han som nybliven fältväbel ut i det stora kriget, varifrån han icke skulle återvända. Fänrik vid nyssnämnda regemente 1703 och löjtnant tre år senare var han med vid Poltava och kapitulationen vid Perevolotnja och dog i augusti 1709 under slavmarschen till Moskva. Om hans död berätta ett par sentida attester, utfärdade 1727 av major Karl Pålman och kapten Karl Tranfelt, att "Salig Leutenant Bolling blef död under vägen sedan de woro fångne och i hastighet begrafwen utan att någon omkostnad derpå gjordes."*).

Han vilar alltså i Rysslands jord. Hans änka Kristina Runnegren levde ännu 1727 och synes då ha varit bosatt i Urshults socken.

I oktober 1691 förrättades syn och skattnläggning på Hagsjöryds furirsboställe, 1 till $\frac{1}{2}$ förmedlat mantal krono. Ur protokollet, i av-

*) Kinnevalds dombok 1727, hösttinget, § 18.

skrift bevarat i Växjö landskontors arkiv G II, d. 6, s. 596—97, må antecknas följande om byggnader, åker, äng, utmark m. m., vilket allt ger en god föreställning om hemmanets villkor vid 1600-talets slut:

M a n g å r d e n :

- 1 sätesstuga med en liten kammar och loft över, behållen.
- 1 dito, gammal och odugelig.
- 1 bod med loft, gammal.
- 2 små bodar, behållne.
- 1 badstuga och kölna, behållne.

L a d u g å r d e n :

- 1 logelada med 2 golv, tämmeligen behållen.
- 1 fähus, välbehållet.
- 1 stall, till väggar behållen, men taket gammalt och odugeligt.

Å k e r n brukas årligen med vårsäde:

Storåker, $\frac{2}{3}$ god, $\frac{1}{3}$ bergsur	2 t:r	2 skäpp.
Söråker, dito jordmån	1 „	4 „
Sjöåker, sidländ åkerjord	— „	2 „
Västra lyckan, elak örjord	— „	2 „
Två små spjäll, bergsur jord	— „	2 „
Långåker, god mulljord	— „	1 „
	S:a 5 t:r	1 skäpp.

Ä n g e n till dito hemman:

Österängen, hårdvall	5 palmar	—	stackar
Risdalsängen	2 „	—	„
Kistekärret, sidländ starrvall	1 „	—	„
Sjöängen, god sidländ vall	1 „	2	„
Lilla d:o, god sidländ vall	1 „	1	„
Bolet, god sidländ vall	2 „	—	„
Sörängen, skarp hårdvall och dels starr	6 „	—	„

S:a 19 palmar

Hemmanet föder vid pass 16 nöt, 1 häst och 20 får.

H u m b l e g å r d till 4 lispund, efter årsgången.

U t ä g o r n a :

”Ingen beteshage men tämmeligen gott mulebete, ingen timberskog men nödigt gårdsle och vedebrand, något släpefiske och inga flere commoditeter”.

En senare anteckning förmäler med avseende på skattläggningen: ”Blifwer wed förmedlingen” (d. v. s. $\frac{1}{2}$ mantal).

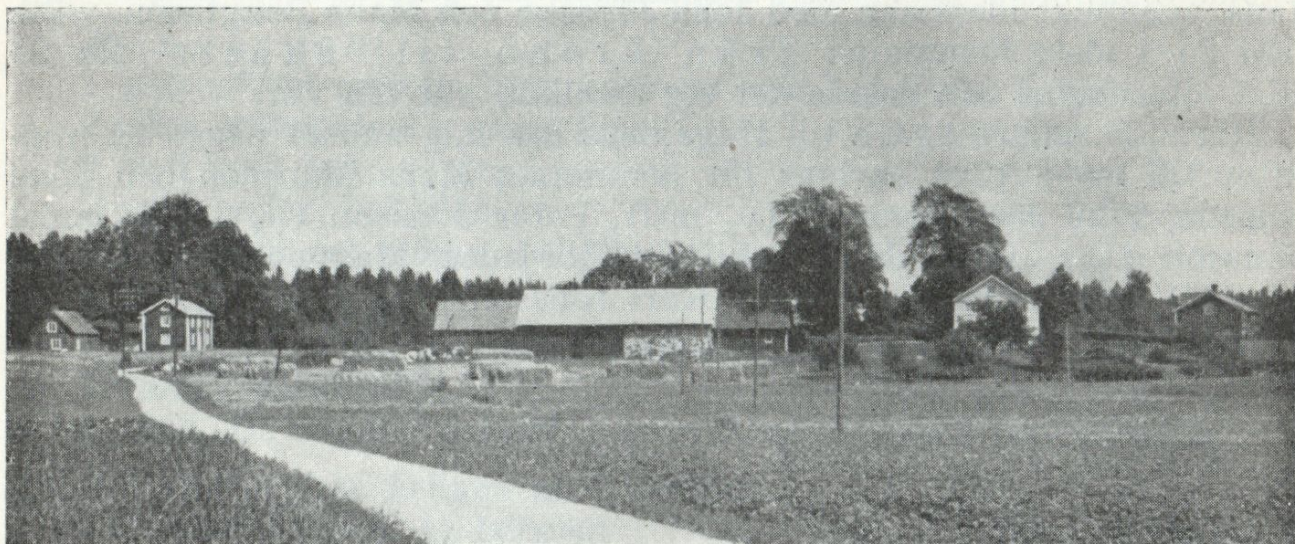
Ännu i 1699 års jordebok betecknas Hagsjöryd som boställe för furiren av Kinnevalds kompani, men några år senare fick denne ett annat boställe, nämligen Kalvshaga Torsagård i Kalvsviks socken. Flyttningen synes ha föranletts av klagomål från innehavarens sida över hemmanets svaga villkor, så får man nog tyda följande marginalanteckning och tillägg i nämnda jordebok vid namnet Hagsjöryd: ”Går

uth ifrån bostelle effter förrijdarens och fendrickens påstående, som transporteres till Kalfzhaga Torsagård”.

Brukare på Hagsjöryd voro 1705 och en lång tid framåt Jon och Måns, sannolikt identiska med Jöns Jönsson och Måns Bengtsson, vilka 1734 $25/4$ löste hemmanet från krono till skatte för 96 daler silvermynt och delade det sig emellan, hälften var.

Rörande senare ägare till Hagsjöryd stå mig endast några få uppgifter till buds. 1744 skrivas för hemmanet Måns Månsson och Jöns Jansson, 1756 Jöns Jonsson ($1/8$ mtl), Peter Jönsson ($1/8$) och Daniel Månsson ($1/4$), 1810, då storskifte påbörjades, Magnus Erngislesson ($1/4$ mtl), Jaen Nilsson ($1/8$) och Karl Jönsson ($1/8$) samt 1832 Magnus Karlsson ($1/8$ mtl), Olof ($1/8$) och Magnus Erngislesson ($1/4$ mtl).

41. Frösjöhult.

Frösjöhult (1:3, 1:4, 1:6) fr. v.

Foto P. G. Vejde 1956

Frösjöhult har säkerligen fått sitt namn efter den närbelägna, nu delvis sänkta Frösjön. Det skrives 1540, det äldsta belägg som jag känner till, Ffrösiöhult, 1558 Frösahult och 1579 Frösehult, vilken sistnämnda namnform blir allt vanligare under 1600-talet. Emellertid förekommer då ofta även 'Fröshult', som ju överensstämmer med det uttal som numera brukas i bygden. Vad beträffar sjöns namn, synes medicinalrådet Lobergs i Urshults Krönika 1956 framställda hypotes, att denna lilla insjö med sina fordom lövskogsklädda stränder en gång i tiden varit helgad åt guden Frö, bära sannolikhetens prägel. Likaså kan även den sägenomsusade berghällen Oxahall tänkas vara ett gammalt kultblock. I varje fall bör den skyddas mot åverkan vid en eventuell ombyggnad av vägen som stryker tätt förbi stenen.

I en längd av år 1540 över kyrkogods i Växjö stift, som indragits eller skulle indragas till kronan, nämnes bland "kanikebönder" under Växjö domkyrka även "Lasse i Ffrösiöhult". Fem år senare upplyser en annan urkund av liknande slag att hemmanet tillhört "Preposituram", d. v. s. domprostens i Växjö prebende. Detta omfattade enligt en förteckning från 1540-talet 18 hemman, belägna i Kinnevalds, Allbo och Konga härader. Troligen har det tidigare varit än större, ty åtskilliga av dess gårdar torde ha hunnit inbördas under de år som förflutit sedan Västerås riksdag 1527, då bördning av kyrko- och klostergods blev under vissa villkor medgiven åt frälset.

När och på vad sätt Frösjöhult kommit i domkyrkans ägo synes aldrig kunna utrönas, enär dess en gång rika arkiv vid upprepade tillfällen plundrats, bränts eller eljest förstörts genom vanvård.

Lasse i Frösjöhult efterträddes av Sven ibm, som nämnes 1545 och 1552. Hemmanet räntade nu bl. a. 4 lispund (= 34 kg) smör, vilken

siffrorna tyder på att gården räknades till de bättre jordbruken i trakten. Av senare arrendatorer på Frösjöhult omtalas 1574 Gumme, 1579 Störje, 1583 Nils samt 1598 m. fl. år länsman och nämndemannen Peder Dånge. Denne hade hemmanet fritt på sin länsmanstjänst. Då år 1600 Hjälpeskatten skulle uttagas, satt Peder i den sockennämnd som hade hand om taxeringen av böndernas lösöre i kvickt och dött. Själv deklarerade han sin förmögenhet sålunda: silver 20 lod (= 464 gr.), kävlingsoxar 4, tjur 1, kor 10, får 8, svin 4, häst 1 och stod 1. Årliga utsädet på gården var 4 tunnor och kronotonden 4 skäppor råg och 8 skäppor korn.

Peder Dånge försvinner snart från gården, och 1608 finna vi där "Herr Håkon Birgeri i Fröshult", kaplan i Urshults gäll. Inte heller denne blev någon långvarig gäst på platsen, dock satt han där tillräckligt länge för att hinna bli så grundligt bestulen av några bovar att han av myndigheterna frisades för kronoutlagorna under ett års tid. (Kammararkivet, Smålands handlingar 1608 n:r 3).

Några år senare anvisades hemmanet som boställe åt en militär, Håkon Nilsson, fänrik under kapten Jöran Cuninghames kompani vid (som jag förmodar) Smålands "storregemente".*) Han skrives 1613 på Frösjöhult med sitt hushåll, omfattande dräng, piga och en inhyssesman. Den sistnämnde är kanske identisk med "Danske Sven i Fröse-

*) Ur detta framväxte i början av 1620-talet Kronobergs, Jönköpings och Kalmar infanteriregementen.

Oxahall

Foto Hugo Svensson 1955

hult", vilken samma år antecknas i restlängden som utfattig och oförmögen att betala sin daler till Älvsborgs lösen.

På Frösjöhult satt fänrik Håkon i ro livet ut. Troligt är att han i kriget erhållit svåra skador, och kanske var han invalid och oduglig till vidare tjänst, ty genom brev den 7 okt. 1620 benådade Gustav II Adolf honom hemmanet i hans återstående livstid. Enligt kungabrevet skulle han fritt njuta alla av gården utgående ordinarie och extra ordinarie räntor med undantag av "konungsdelen av tionden", som var förlänt till "de fattige i Calmare hospital". Men något självrådigt som han synes ha varit började han småningom för egen räkning hålla inne nämnda "konungsdel", varför häradsrätten 1632 fann sig föranlåten att på skarpen tillsäga honom "införa spannemålen i körkohärbärgen". Fänrikens tilltag hindrade emellertid inte, att han såväl 1634 som 1637 erhöll regeringens confirmation å förläningsbrevet av år 1620.

Håkon Nilsson levde ännu 1647. Detta framgår med full tydlighet av drottning Kristinas donationsbrev 2 aug. 1647 för majoren Karl Svinhufvud. Denne utlovas däri "expectance och förtröstning" på kronohemmanet Fröshult, som emellertid "en gammal fändrik till sin livstid nu besitter och innehaver", men "när det efter hans död bör igen förfalla till Oss och Cronan skall han, Carl Svinhufvud, träda till bemälte hemman" o. s. v.

Håkon Nilssons död torde ha följt tämligen snart, ty 1651 skrives Svinhufvud för gården. Denne hade redan 1646 "för långvarig och trogen tjänst" erhållit en större donation, bl. a. omfattande Urshultsgårdarna Jungfrumålen, Skallerlid, Sjöalycke och Förarm. Till dessa kom efter fänrikens bortgång Frösjöhult, som Svinhufvud omkring 1660 gjorde till säteri. Emellertid underlät han att ståndsmässigt bebygga gården och förse den med egen djurbesättning — vilket var ett uppenbart brott mot säteriförordningen. Men sådant kunde ske och bli opåttalt även i trakter som lågo mindre avlägset än Urshult.

Svinhufvud bebodde troligen aldrig Frösjöhult. Gården brukades för hans räkning av bönder; 1651 och året därpå nämnas där Lille Olof och Jöns, 1667 Samsing Persson och Peder Persson.

Vid Svinhufvuds bortgång 1667 — han var nu vorden överste och kommandant på Kalmar slott — tillföll Frösjöhult med underlydande hans svärson Vilhelm Pendrich. Denne var född i Skottland 1624, blev kapten vid Kalmar regemente 1656 och major vid Närke-Värmlands regemente 1663 men suspenderades 1676 från sin tjänst, sannolikt på grund av det dråp han bedrivit på hustruns frände, kapten Karl Svinhufvud. Emellertid synes han ha blivit tagen till nåder igen, ty längre fram tituleras han överstelöjtnant. Under sin kaptenstid vid Kalmar regemente användes han som kunskapare i Danmark, varom åtskilliga skrivelser äro bevarade (jfr Rudelius, Kalmar regementes personhistoria I, s. 93). Beträffande Frösjöhult kan nämnas att han där gjorde en del förbättringar, såsom framgår av ett syneprotokoll 1679. I juli detta år hölls säterirannsaking på hemmanet, som då hade

"Byggning bestående av 1 sal och 4 st. kambrar, salen med 2 st. kambrar äre färdige att bo uti, men de övriga rummen ej färdiggjorde; 1 stall är där uppsatt för[e] detta och nu timmer framkört till ett annat bättre stalls uppbyggande. Mera byggnad fanns intet utan allenast de vanlige bondehusen. Gården brukas av bönder som giva årligen 36 daler smt uti arrende. Eget avel [boskapsbesättning] finnes där intet."

På grund av de ringa byggnaderna och saknaden av "eget avel" var synenämnden i tvivelsmål huruvida hemmanet kunde godkännas som säteri med därav följande skattefrihet. Emellertid finnes ett troligen något senare gjort tillägg till protokollet av nedanstående innehåll:

"Frösehult säteri tycktes, såvida där kunne förskaffas eget avel, emedan där intet rå och rör [underlydande hemman med viss skattefrihet] prætenderas, kunna efter ägandens villkor considereras [anses, godkännas] för säteri, dock ödmjukeligast under vederbörandernes omdöme hemställt."*) Ärendet skulle alltså underställas högre myndigheter, landshövdingen eller kanske kammarkollegium. Säterifriheten blev utslagen och vid reduktionen indrogs hemmanet till kronan.

Om gårdens villkor i övrigt hölls något år senare förnyad syn som ledde till följande av tingsrätten 1683 utfärdade attest:

"Hemmanet Frösehult i Urshulta sockn haver en tid varit sätteri och fördenskull uppfört till 6 lispunds ränta, jordäganden [har] både kronoutlagorne och frälsemannens ränta således ihopa slagit och åboerne beräknat, så att de nu, sedan sätteriet utstruket är, giva i visst och ovisst [= ord. och e. o. skatter] daler 36 smt, och är då intet mer utsäde än 7 tunneland grusig och sandig jordmån som sällan växer säd på, födes vid pass 24 nöt, och inga andra synnerliga adpertinetier som värt är omtala, kan alltså gården intet bliva besuten med mindre åboen åtnjuter någon förmedling."

En tillfällig förmedling (nedsättning av utlagorna med en fjärdedel) blev också företagen, och den fastslogs för framtiden vid en skattläggning som omkring 1690 hölls på Frösjöhult. Om denna sistnämnda förrättning lämnar det ännu i behåll varande protokollet bl. a. följande upplysningar:

H u s i m a n g å r d e n:

2 sätesstugor med 2 kamrar, behållne.

1 sätesstuga, behållen.

1 bod med 2 över- och underrum, behållen.

1 badstuga, behållen.

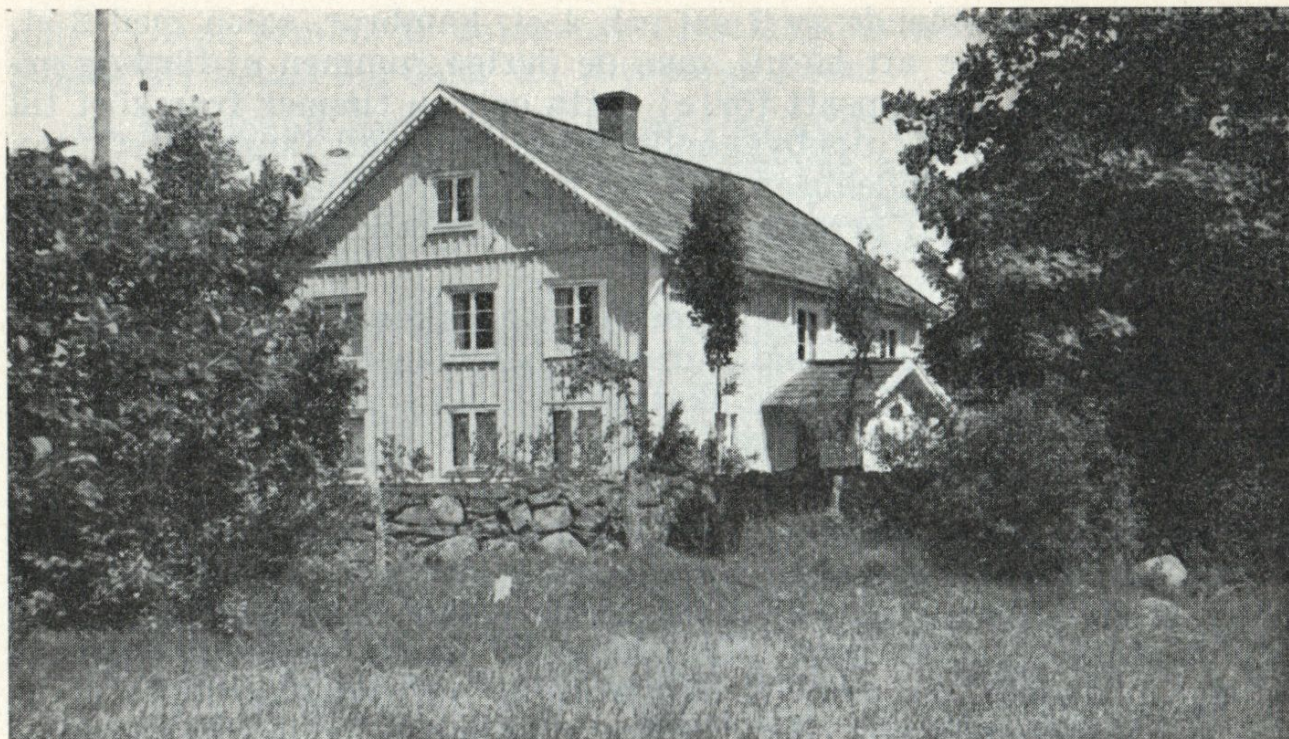
L a d u g å r d e n:

2 logelador med 3 golv, behållne.

2 små fähus, behållne.

1 stall och fårhus, behållen.

*) Växjö landskontors arkiv G II d. 6, s. 1.082 och 1.085.

Frösjöhult 1:2

Foto P. G. Vejde 1956

Åkern brukades med vårsäde, hade en areal av 6 tld $5\frac{1}{2}$ skpld och bestod av följande tegar: Ladåker, Rönnåker, Västreaker, Drängagråten, Nästeåker, Broåker, Torneåker, Sååker, Gatelyckan, Badstugelyckan och Stuvåker. Den största av dessa tegar var Rönnåker, som mätte 1 tld 2 skpld, den minsta, Nästeåker, blott $\frac{1}{2}$ skpld. Ungefär hälften av åkerarealen antecknas bestå av god jord, resten var örig och grusig.

Ängen, som ansågs årligen kunna avkasta $25\frac{1}{3}$ palmar hö, utgjordes av nio områden, nämligen Bäckängen, Gäcknarydet, Stora och Västra Ry, Baggängen, Rödjan, Åkragärdet samt två ängar med namnet Bolet.

På gården kunde året om födas 24 nöt, 2 hästar och 12 får. Humlegård saknades (på grund av "hård jordmån"). Utägorna beskrivas sålunda: "En beteshage som all utmarken är inbegrepen uti, försvarligt mulebete av skarpen hårdvall, gårdsle och vedbrand till nödtorften, ingen svedjeskog men lövskog till gårdens nytta, fiskevatten men som ej högre än släpofiske kan estimeras, ingen kvarn eller några flere lägenheter."

Förmedling fastställdes till $\frac{3}{4}$ hemman i såväl jordeboks- som mantalsrëntorna.*)

Enligt en läselängd för Urshult 1691 brukades gården nu av två bönder, Måns och Jon. Den förre var gift med Lusse (Lucia) och hade barnen Inga, Lusse och Karin. Jon, som kunde läsa i bok, var gift

*) Växjö landskontors arkiv G II d. 6, s. 183—85 (nu i Vadstena landsarkiv).

med Ingeborg och hade sönerna Sven och Måns. På hemmanet bodde även änkan Sigrid, soldaten Håkon samt inhysesfolken Kerstin och Jakob, vilka sannolikt voro nära anförvanter till övriga gårdsfolket. År 1706 nämnes här bonden Nils, som då av häradsrätten förordnades till brofogde med uppgift att inom ett visst distrikt "låta göra vägarne goda och försvarlige". Nils är säkerligen identisk med den Nils Månsson i Frösehult, vilken tre år senare dömdes att böta 12 daler emedan han utan lov huggit en bok på ägorna. Att det vid denna tid fanns bokskog i Frösjöhult framgår av ett par tingsprotokoll från 1711 och 1733. Enligt det förra fingo åboarna utsyning på 20 och enligt det senare 30 stycken bokar. Dock undantogs därvid efter skogsförordningens bud alla friska och "bärande" träd; endast "gamla, forna och ofruktbara" bokar fingo huggas, och till yttermera säkerhet att ollonskogen ej utöddes skulle kronans skogvaktare jämte ett par nämndemän närvara vid hygget.

Vid början av 1700-talet florerade som bäst de s. k. kronoskatteteköpen, d. v. s. statens försäljning till enskilda av kronoegendomar. Den första förordningen om dylika köp utkom år 1701 och var framtvingad av de genom kriget uppkomna statsfinansiella svårigheterna, och den följdes med tiden av nya utbud. Att kronan avhände sig jord var ingen nyhet; sådant hade i stor omfattning praktiserats förut, särskilt under 30-åriga kriget, då staten sålde eller pantsatte egendomar till den tidens kapitalister, frälsemännen. Men 1701 års stadga avsåg att gynna kronoarrandatorerna genom att lämna dem företrädesrätt till inlösen av de gårdar de brukade. Av detta för den icke jordägande allmogen så betydelsefulla privilegium begagnade sig också många, helst som köpeskillingen icke synes ha satts alltför högt. Enbart i Kronobergs län vandrade under tidernas lopp flera hundra kronohemman över i enskild ägo.

Även i Urshults socken förekommo, såsom framgått av de tidigare gårdsbeskrivningarna, ofta sådana skatteköp. År 1708 tillbjödo sig också åboarna på Frösjöhult vilja inlösa skatterätten från kronan för 150 dal. smt, till vilken summa särskilt förordnade värderingsmän taxerat hemmanet. Saken kom före på hösttinget nämnda år, varvid kringstående allmogen tillfrågades om någon vore villig att bjuda mera men ingen anmälde sig. Och domboken tillägger: "Nämnden och allmogen, som om detta hemman hava kundskap, berätta att det är mycket magert, och ingen lærer mer vilja eller kunna giva för bemälte skatterätt än 150 dal. smt."

Av okänd anledning kom något skatteköp ej till stånd denna gång; det dröjde därmed ända till 25 april 1734. Detta datum, som är minnesvärt i gårdens historia, uppsattes i Kammarkollegium tre särskilda köpebrev, varigenom ämbetsverket å Kungl. Maj:ts och Kronans vägnar försålde till vardera av åboarna Abraham Månsson, Nils Månsson och Mats Håkansson $\frac{1}{4}$ förmedlat mtl krono Frösjöhult. Priset var 48

dal. smt pr fjärding eller för hela hemmanet 144 daler — alltså 6 daler billigare än år 1708.*)

Med tiden skiftades Frösjöhult i ett flertal lotter och består numera enligt "Svenska Orter" (tryckt 1932) av nio jordbruksfastigheter. Utvecklingen härvidlag framgår i någon mån av följande, dessvärre ofullständiga förteckning över ägare till Frösjöhult.

1748: Mattis Håkansson, Måns Abrahamsson och Börje Jonsson;

1756: Desamma;

1822: Sven Jönsson, Olof Svensson, Peter Abrahamsson, Måns Abrahamsson och Måns Andersson;

1832: Jonas, Anders, Sven och Olof samt Johannes Rosengren;

1861: $\frac{3}{16}$ ägare Anders Håkansson, f. 1805 14/1 i Urshult,
 $\frac{1}{8}$ „ f. d. kyrkvärden Anders Olsson, f. 1812 3/8 i Urshult,
 $\frac{3}{16}$ „ Ingevald Olsson, f. 1820 10/3 i Urshult,
 $\frac{1}{16}$ „ Nils Peter Johannisson, f. 1837 25/6 i Skatelöv,
 $\frac{1}{32}$ „ Johannes Petersson, f. 1815 20/11 i Tingsås,
 $\frac{1}{32}$ „ Karl Magnus Eskilsson, f. 1831 18/3 i Almundsryd,
 $\frac{3}{32}$ „ Olof Larsson, f. 1822 14/2 i Urshult.

På ägorna fanns förutom soldattorpet nr 90 under Kinnevalds kompani av Kronobergs regemente jordtorpen Södra Hult, Hätteryd, Björkelund och Lilla Ryd samt några backstugor.**)

*) Skatteköpsbrevet för Mats Håkansson finnes ännu i behåll hos hans sentida ättlingar fröken Betty Ingevaldsson och fru Ellen Nilsson i Frösjöhult. De äga även ett av häradshövding J. F. Wesslo 1763 18/11 på pergament utfärdat fastebrev för Måns Matsson på $\frac{1}{5}$ i nämnda gård, som denne dels ärvt, dels 1761 $\frac{4}{10}$ inlöst av sina medarvingar.

***) Urshults kyrkoarkiv AI: 18 (avseende åren 1861—65).

42. Sjöalycke.

Sjöalycke 1:1 fr. ö.

Foto P. G. Vejde 1956

På östra sidan av Trehörnasjön, i en lummig och vackert kuperad terräng ligger det enstaka hemmanet Sjöalycke. Bebyggelsen på denna plats hör måhända inte till den äldsta i trakten, men namnet förekommer dock redan i en jordelängd av år 1552. Stället var då en kronomåle, det är ett nybygge i kronans ägo. Till vilken gård eller by marken ursprungligen hört kan nog inte utredas, men en sak torde vara tämligen klar: att den icke från början varit kronojord. Det är alltför välbekant huru Vasakungarna i sin strävan att öka statens domäner befallde fogdarna att i jordeboken inskriva under kronotitel de nybyggen som i rask takt växte upp på böndernas utmarker och allmänningarna.

Ännu 1599 betecknas Sjöalycke i jordeboken som måle men 1619 som $\frac{1}{2}$ kronohemman. Stället hade alltså uppbrukats avsevärt, och det räntade nu $1\frac{1}{2}$ lispund smör emot 1 lispund tidigare. Rörande gårdens utveckling i övrigt kan antecknas, att Börge i Sjöalycke år 1600 kunde så 2 tunnor säd på sina tegar och hade 2 stutar, 4 kor, 1 kviga, 1 får, 1 svin och 1 sto, men 1623 såddes där 4 tunnor och härbärgades i stall och ladugård 1 sto, 2 oxar, 6 kor, 6 ungdjur, 8 får och 7 svin.

Enligt en anteckning i jordeboken 1635 donerades Sjöalycke samma år till riksamiralen Karl Gyllenhielm, dock återgick hemmanet snart till kronan, sannolikt genom utbyte med någon annan gård, varefter Sjöalycke 1646 14/11 skänktes jämte Skallerlid, Jungfrumåla och ön Förarm till dåvarande majoren sedermera översten och kommendanten på Kalmar slott Karl Svinhufvud som erkänsla "för långlig och trogen tjänst". Följande år erhöll Svinhufvud på exspektans även Frösjöhult, som han tillträdde efter fänrik Håkon Nilssons död och gjorde till säteri. Under detta lades med tiden Sjöalycke som stödhemman.

Vid Svinhufvuds frånfälle 1667 övertogos nämnda gårdar av hans svärson överstelöjtnanten Vilhelm Pendrich, som possiderade dem till 1682, då de gingo förlorade genom reduktionen.

Nu indelades Sjöalycke i samband med härväsendets omdaning till augment åt rusthållet Utnäs av Smålands kavalleriregemente och Växjö kompani. Vid denna tidpunkt skedde även syn och skattläggning å hemmanet som därvid förmedlades från $\frac{1}{2}$ till $\frac{1}{4}$ mtl. Enligt syneprotokollet bestod mangården på Sjöalycke av 2 sätesstugor, 1 gästestuga, 1 bod med loft och 1 badstuga samt ladugårdshusen av 1 logelada och 1 fähus jämte några andra mindre byggnader. Åkern, bestående av 12 tegar, varav den största var 1 tld $\frac{1}{2}$ skpld, hade en areal av 3 tld $5\frac{1}{2}$ skpld. Ängsmarken ansågs avkasta 13 palmar hö årligen, varmed en djurbesättning om 10 à 12 kor, 1 häst och 12 får kunde vinterfodras. Till hemmanet hörde även en humlegård med 150 stänger, där 1 lispund humle vore att förvänta årligen. Syneprotokollet avslutas med en knapphändig beskrivning av utägorna.

Vid sekelskiftet 1600—1700 satt som arrendator på Sjöalycke en man vid namn Per Persson. Denne är i särskild måtto värd att ihågkommas, ty det var han som löste hemmanet från krono till skatte och sålunda förvandlade det från statlig till enskild egendom. Kungl. Kammarkollegii brev härom är daterat den 20 juni 1705. Köpesumman var 60 daler silvermynt.

Per Perssons namn försvinner emellertid snart ur gårdens annaler, och 1709 inträder som ny ägare Nils Persson från Möllekulla, vilken på Kinnevalds höstting 1711 får fasta på hemmanet, som han dels köpt för 150 daler, dels ärvt med sin hustru Anna Persdotter, en dotter till ovannämnde Per Persson.

I trettiosex år satt Nils Persson på Sjöalycke och upplevde därunder sitt livs farligaste äventyr (som strax skall skildras), men 1745 sålde han gården för 500 dal. smt till Per Abrahamsson i Hultalycke. År 1756 skrives Jöns Abrahamsson som ägare till gården och 1832 en viss Abraham. År 1846 tillhörde hemmanet Peter Nilsson, vilken hade påbörjat vissa mossodlingar där, men då arbetet översteg hans ekonomiska resurser hänvände han sig till Konungens Befallningshavande i länet för att få bidrag av allmänna medel. På uppdrag av nämnda myndighet verkställde lantmätaren N. J. Lindwall undersökning av vissa sankmarker å hemmanet,

Östra Gärdeskärren, Lunnakärr, Ulvsjökärret m. fl. med en sammanlagd areal om c:a 41 tld, och framlade även detaljerad plan för deras utdikning och kultiverande. Kostnaden för det hela beräknades till 1.902 rdr 13 skill. banko, varifrån 50 rdr dock avräknades för den grävning i Lunnakärr som Peter Nilsson redan påbörjat. Med odlingslån om 1.852 rdr 13 skill. banko tilltrorde denne sig kunna verkställa arbetet inom tre år.*)

Att lånet beviljades och arbetet utfördes är säkert, ty 1859 fanns på Sjöalycke utom gammal åker, 9 till 10 tld, av god svarmylla även "24 tld uppdriven, bördig och välskött mossjord". Uppgiften härom är hämtad ur Nya Wexjö-Bladet 11/2 1859. Vid denna tid var Peter Nilsson hågad att sälja sin gård och utbjöd den genom en annons i nämnda tidning. Av annonsen framgår i övrigt, att hemmanet var väl bebyggt och hade utom de vanliga åbyggnaderna brännvinsbränneri. Gården födde 20 större och mindre nötkreatur, 2 hästar samt får och svin, ägde skog av fur, gran och björk till husbehov och fiskerätt i två närbelägna sjöar samt hade fyra torp som vardera utgjorde två dagsverken pr vecka.

I nuvarande tid äges Sjöalycke av Carl Alfredsson.

I det föregående nämndes ett ord om Nils Perssons "äventyr", och här skall lämnas en sammanfattning av de ganska digra tingsprotokoll som äro förknippade med denna händelse. Men först må efter Nya Wexjö-Bladets Smålands Beskrifvning (Kinnevalds härad, s. 96—97) anföras en av arbetets redaktör läroverksadjunkten J. Rosengren nedtecknad sägen om bonden vid Sjöalycke, som dräpte en ryttare. Den lyder som följer:

"På Sjöalycke ägor finnes en backe, Ryttarebacken kallad, där en ryttare ligger begrafven. Denne, som skulle tillhört Karl XII:s drabanter, säges här hafva kommit i tvist med en mötande bonde om hvem som i den myckna snön skulle rida ur vägen. Ryttaren drog sin sabel och tilldelade bonden några hugg, af hvilka dock intet skadade honom. När så ryttaren kommit förbi ett stycke, smög sig bonden efter och gaf med sin knif ryttaren banesår. Denna knif förvaras å Nordiska muséet i Stockholm. Ryttarens ben lära sedermera funnits vid gräfningar i backen."

Rosengren som i sin ungdom ofta vistades i Urshult — han var dotterson till prosten Per Nyman — har givetvis hört sägnen berättas av gamla Urshultsbor, kanske av den fornminnesintresserade hemmansägaren Paul Petersson i Fålaboda, vilken på sin tid skänkte mordvapnet till Nordiska muséet.

Angelägen om att få veta något mer om kniven och dess historia tillskrev jag styresmannen för Nordiska muséet, dr Gösta Berg, som välvilligt meddelade att vapnet inkom 13/9 1890 jämte bifogad anteckning av följande lydelse: "Med knifven lär en ryttare blifvit ihjäl-

*) Växjö lantmäterikontor, Urshult n:r 174.

stungen, hvarför knifskäftet, som fordom varit af elfenben, användes till botemedel och sedan ersatts med ett träskäft. Äfven af detta hafva spånor blifvit afskafda för nyssnämnda ändamål.”

Med dr Bergs skrivelse följde även ett fotografi av kniven med tillhörande läderslida. Den senare är såsom tydligt framgår av bilden, av yngre datum och märkt P. P. S. 1852. Sannolikt har Paul Petersson låtit göra fodralet. Han var 1852 19 år gammal, men initialerna kunna också betyda Peter Paulsson, vilket var hans faders namn.

Vad som gjort mig särskilt intresserad av Ryttarebacken och den därtill knutna sägnen är, att man med ledning av tingshandlingar i Göta hovrätts arkiv (Kinnevalds dombok 1715 samt hovrättens resolution s. å.) kan påvisa att traditionen har historisk bakgrund, om den ock under tidernas lopp blifvit i vissa avseenden förvanskad. Det var verkligen en bonde, nämligen Nils Persson i Sjöalycke, som — stadd i yttersta livsnöd — stack ihjäl med kniv en av Karl XII:s ryttare vid namn Nils Närman på gamla vägen mellan Tingsås och Urshult ej långt från Trehörna. Dråpet skedde söndagen den 26 juni 1715 efter gudstjänstens slut. Där ryttaren föll, där förblev han ligande en tid till dess skarprättaren efter Göta hovrätts befallning samlade ihop kvarlevorna efter liket och begrov dem på platsen. Enligt den i Smålands Beskrifning anförda sägnen skola människoben i senare tider ha kommit i dagen vid grävningar i Ryttarebacken.

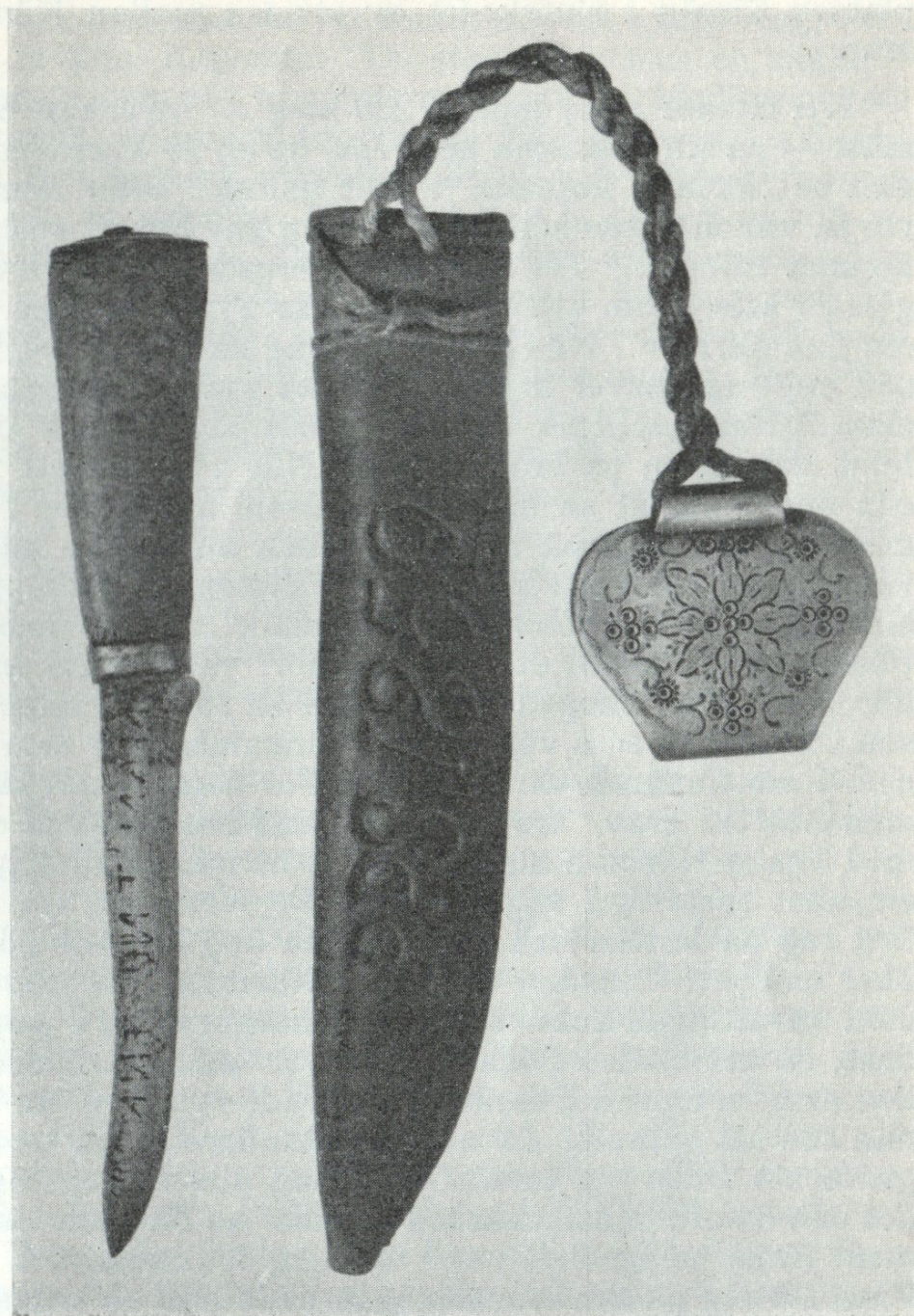
Jag skall nu försöka att med ledning av det detaljrika och av dramatisk intensitet präglade domboksmaterialet ge en mycket kortfattad framställning av Nils Perssons kamp med Nils Närman.

Söndagen den 26 juni 1715 hade Nils Persson i Sjöalycke jämte sitt sällskap (tillsammans voro de åtta personer, 3 män och 5 kvinnor, alla utom en beridna) varit vid Tingsås kyrka och på hemvägen haft följe med kaplanen i Tingsås från Mårslätt till Ulvsryds vägskäl, där prästen tog av mot sitt boställe. Det var en solig och vacker sommardag och i glädjen började en och annan av de yngre i flocken nojsa och tralla under den fortsatta färden. Särskilt skrattades åt en ung bonde som hade besvär med en istadig häst. Att ingen i sällskapet var drucken framhålles i tingsprotokollet.

Sedan de ridit ett gott stycke västerut, mötte de på den smala, backiga skogsvägen två något beskänkta ryttare, Nils Närman och Samuel Högfelt, båda tillhörande Tjusts kompani av Östgöta kavalleriregemente som låg inkvarterat i trakten, bl. a. i Möllekulla och Trehörna. Närman och Högfelt ärnade sig till sitt kvarter i Degersnäs. Endast den förstnämnde hade värja. Redan på avstånd hade de hört kyrkfolkets sorl, varvid Närman sade: ”Här möter oss ett partie”. Högfelt svarade: ”De skrämma oss intet”. Vid mötet strax därpå tystnade bondeskaran, hälsade ”vänligen och väl” samt önskade Guds frid, och Nils Persson, vilken red sist i flocken, lyfte tillika på hatten. Efter att ha ytterligare växlat några ord skildes kyrkfolket och ryttarna åt och fortsatte var på sitt håll. Men komna ungefär 30 alnar längre ös-

Kniv från Urshult
varmed ryttaren
Nils Närman
blivit dödad

Nordiska Muséet
63.212

terut hörde Närman och hans kamrat åter trallande och "håskande"*) från den bortridande skaran, vilket de uppfattade som en förläppning mot dem. Vredgad höll Närman in sin häst och sade sig vilja vända om och ge bönderna några "värjeslängar" för deras "skrikan- de", men Högfelt svarade: "Intet vill jag görat, och intet kan jag rida tillbakars, emedan jag ingen värja haver". Icke desto mindre drog Närman ut sin värja, vände om och red "det fortaste hästen kunde löpa" tillbaka medan kamraten långsamt följde efter för att se hur äventyret skulle utveckla sig. På den backiga och slingrande vägen förlorade han emellertid snart Närman ur sikte och hann inte fram till val-

*) Sannolikt = hojtande. Jfr uttrycket »håska åt oxar».

platsen förrän i slutskedet av striden mellan Nils Persson och Närman.

Kyrkfolket hade hunnit 220 steg — sträckan blev sedermera uppmätt — på sin avbrutna hemresa, då en av kvinnorna vände sig om och fick se Närman komma "i fullt galopp" efter dem och med upplyft värja, vilken "sken som solen". Hon gav till ett rop: "Jag tror ryttarne komma tillbaka!" Då sade Nils Persson: "Gudi lov, vi hava intet ont gjort". Men inom ett ögonblick var ryttaren inpå honom, "frågandes om han skriker". Nils svarade: "Jag skriker intet, för Guds skull skonen mig! Jag haver ingen människa gjort emot och ingen vill jag göra emot." Han har dock knappt hunnit säga dessa ord förrän Närman blint hugger in på honom, "slår Nils Persson ett slag över huvudet och andra slaget så hårt över halsen, att hatten föll av och Nils föll med huvudet ned på hästhalsen och svimmade där av, att han intet vesste eller vet huru han kom av hästen till att upptaga sin hatt." Nu lämnade Närman honom och stormade in i den dödsförskrämda bondeflocken, red omkull ett par kvinnor, varvid den ena blev illa skadad, körde en del åt skogen och började så förfölja unge bonden Erik Åkeson i Trehörna som väl red för brinnande livet men snart blev upphunnen. I sin förfäran skrek Erik: "För Guds skull, låt mig bliva i frid!" men fick till svar "tre värjeslängar i huvudet och ett på halsen". Därmed ansåg Närman sig ha tuktat honom tillräckligt, han kastade om sin häst och flög i väg mot Nils Persson som nu hade kvicknat till, fått tag på hatten och tänkte sitta upp i sadeln för att fly, även han. Med utropet: "Skriker du!" gav Närman Nils Persson slag på slag med värjklingen som träffade i "hårgården", i pannan, över ögat och örat, så att blodet flödade ned över ansiktet, halsen och kläderna på den arme mannen. Dessutom stegrade ryttaren sin häst gång efter annan för att sålunda slå ned motståndaren som inte hade annat än en piska att freda sig med. Omtumlad, illa slagen, halvblind av blodflödet och därtill dödsförskräckt trodde nu Nils sin sista stund vara kommen. Hans belägenhet var i sanning fruktansvärd. Livet stod på spel. Framför sig på den smala vägen hade han en tränad fäktare som satt till häst, på högra sidan var en hög gärdesgård, på den vänstra ett djupt och sankt kärr och bakom honom på nio alnars avstånd bidade på sin häst Högfelt som nu hunnit fram. Visserligen var han obeväpnad, men det visste Nils Persson inte om. I denna stund av yttersta livsnöd söker Nils efter sitt enda vapen, den skarpslipade kniven, men finner den ej på det vanliga stället. Den sitter i underbyxorna, och det är med möda han lyckas krängla fram den med vänster hand allt under det han med höger arm söker avvärja fiendens slag, som regna över honom. Men när han äntligen fått vapnet i sin hand, då störtar han rytande emot sin fiende, skickligt hållande sig på hästens ena sida, slår djurets huvud och framfötter ifrån sig med piskan och hugger under en rasande ringdans och i besinningslös vrede ryttaren det ena stinget efter det andra: ett i vänstra armen nära handleden, ett annat i högra bröstvärtan, ett tredje under vänstra armen, ett fjärde

mitt i ryggen under skulderbladet, så ett femte och ett sjätte slag, varhelst han kan sätta in dem. Ropande: "Du stack mig som en skälm!" faller Närman ur sadeln och blir liggande orörlig i det blodiga gräset vid vägkanten. I samma ögonblick försvinner Nils Persson i skogen.

Det blir plötsligt helt tyst på vigvallen. Striden är ändad, dramat har utspelats på några få minuter. Hästen betar helt fredligt vid sidan av sin medvetlöse husbonde. Då äntligen rider den skräckslagne Högfelt fram, stiger av hästen och ser att kamraten kämpar med döden. Men att han skulle ha försökt hjälpa honom eller förbundet hans sår, därom nämnes ingenting i domboken. Tydligen ansåg han Närmans tillstånd hopplöst. Han kastade sig emellertid upp i sadeln igen och red i sporrsträck utan att möta någon människa fram till Trehörna, där han alarmerade kamraterna Jon Gurberg och Nils Westerling samt några bönder i byn. Gemensamt skyndade dessa ut till stridsplatsen och funno Närman ännu vara vid liv. Då han låg illa, flyttade de honom något litet längre bort "på en grön och slätt plan", där han efter några i feberyrsel framstammade vilda ord utandades sin sista suck. På samma ställe blev han liggande en tid och slutligen även begravnen.

Var dråparen befann sig visste ingen utom möjligen hans allra närmaste anhöriga. Kronobetjeningen var ute och "slog" efter Nils, dock utan att kunna infånga honom. Men själv uppenbarade han sig för nämndemannen Knut i Utnäs vid ett i största hemlighet åvägbragt möte. En natt strax efter dådet väcktes Knut ur sin sömn genom bultningar på stugudörren. Utkommen fann han där Nils Perssons systerson Sune Persson, som ivrigt bönföll nämndemannen att "följa sig till en karl som ville tala med honom", men budbäraren vägrade envist att säga vem det var. Efter något ordande om det egenomliga i situationen följde Knut med Sune ned till sjöstranden, de satte sig i ett skepp och rodde ut till den närbelägna Bastaholmen, där de funno Nils Persson, som grät och jämrade sig. Han visade nu för nämndemannen "sina sår, hatten tålte han intet på huvudet utan hade ett kläde om huvudet, det han tog av sig, och var ett sår, långt som ett finger, på vänstra sidan om hårgången, och kunde han [Knut] intet se huru djupt det var, utan då han trevade på såret gick var ut, och var såret blött. Det andra såret var halvtannat finger brett över hårgården tvärt över huvudet, det tredje i pannan tvärt över, det fjärde över högra ögnakanten, det femte över vänstra örat och rivit med samma hugg i käften litet."

Detta är allt vad nämndeman Knut sedermera vid tinget berättade om sitt nattliga möte med Nils Persson. Givet är att Sune Persson sedan förde sin morbroder bort från Bastaholmen till hans gömställe.

Så snart befälhavaren över östgötaryttarna i trakten fått vetskap om dråpet gick bud till landshövding Axel Banér i Växjö, som "på stunden" kommunicerade häradshövdingen i orten, Jonas Nyman, anmodande honom att snarast utlysa extra ting i saken. Detta ting hölls

i Växjö 5 juli, dit utom nämnden ett stort antal vittnen blivit inkallade och även några officerare kommo tillstädes. Dråparen saknades. Han var efterspanad men hade ännu ej kunnat ertappas. Ingen tycktes veta var han dolde sig.

Dagen före tingets början hade fältskärsgesällen Johan Philip Meijer efter order besiktigat Nils Närmans döda kropp, där den låg på valplatsen, och därvid gjort följande iakttagelser:

”att ett styng fant han mitt i högra vårtan, vilket intet kunde vara dödligt, men det andra under vänstra armen var alldeles dödligt, mer såg han intet, utan ovanpå vänstra axlan var en blånad och svullnad. Stynget på ryggen med mera kunde han intet se, som han hade ingen som hjälpte sig, och dessutom var där en stor stank, att han intet kunde hantera mera liket.”

Redan tidigare, dagen efter olyckan, hade kornetten Sierman jämte nämndeman Knut i Utnäs synat Närmans lik, ”och funno de ett styng under vänstra armen framme vid handknokan, vilket sår syntes in till vita benet, det andra uti själva högra bröstvårtan, det tredje under vänstra armen, det fjärde under skulderbladet mitt i ryggen, det femte hade väl gått igenom kläderna men intet vidare skadat hullet än det varit rivit med en knappenål, desslikt ävenså det sjätte som det varit rivit med en knappenål.”

Vid rannsakingen hördes först ryttaren Samuel Högfelt och sedan i tur och ordning de olika medlemmarna i resällskapet med undantag av unga pigan Karin Persdotter i Smöramåla, som blivit så illa skadad då Närman red omkull henne, att hon fortfarande hölls vid sängen. Dessutom utfrågades de ryttare och bönder, som närvarit då Närman avsomnade, om dennes i dödsstunden utslungade hädelser.

Folket från Urshult medförde å dråparens och hans anhörigas vägnar tre sockenattester, alla vittnande till Nils Perssons förmån. Den första var utställd av kyrkoherde Jonas Sellman i Urshult, som i församlingens namn intygade, att Nils Persson ”aldrig varit förargelig, trätosam, slagits eller förfört sig på någon — utan varit stilla, saktmodig, fridsam och sökt sämja och enighet med sina grannar, och alla giva honom gott skottsmål.” Liknande intyg företeddes även från sockenmenigheterna i Almundsryd och Tingsås. Tydligen var allmogen i bygden högeligen uppbragt över soldateskens trakasserier och över dådet mot Nils Persson och hans sällskap i synnerhet. Till Närmans nackdel vittnade ett par bondhustrur från Möllekulla, vilka blivit utsatta för dennes högmod och övervåld.

Sedan de många vittnena blivit hörda avkunnade häradsrätten sin resolution, vilken i sex punkter, utförligt och definitivt fastslog Närmans skuld och Nils Perssons rätt till nödvärn samt dömde den förre att såsom ovärdig kyrkogårdens heliga mark ”läggas i jorden vid det rum han fick sine dödssår”.

Över Nils Persson fälldes vid detta ting ingen dom. Emellertid hade

den dödes chef, kornetten Sierman under rättegången intygat, "att ryttaren Närman eljest ställt sig vackert och väl under regementet tillförende", varför tingsrätten i sin till Göta hovrätt insända resolution fogade en hemställan "om icke Närmans lik må få läggas i kyrkiogården, [dock] utan präst och ceremonier."

Denna nåd blev ej beviljad, ty 19 juli 1715 resolverade hovrätten, "att ryttaren Närmans döda kropp skall, andra vanartige och överdådige till skräck och varnagel, av skarprättaren tagas och nedergravas på den ort han döden fått."

Till Kinnevalds höstting i Växjö samma år framkom frivilligt ur sitt gömställe Nils Persson, "beklagandes den olycka han råkat uti, med berättande, att han intet kan längre hålla sig undan och vara ifrån Guds hus och kyrkia, helst som han har gott samvete att han icke med vilja utan i yttersta livsnöd till att fria sitt liv måst gripa till det nödvärn han vid handen hade och med sin kniv försvara sig, och beder att hans sak må bliva upptagen, skärskådat och avdömd."

På häradshövdingens tillfrågan varför han inte infann sig vid extra tinget den 5 juli svarade Nils Persson, "att han då var så illa sjuk av de sår och hugg han fick av Närmans värja, att han intet kunde komma till tinget, och har han alltsedan haft och har en svår plåga i sitt huvud, den han befarar sig icke kunna övervinna så länge han lever, medan han hölt sig i skogen, där han ingen hade som kunde laga om såren, och tordes icke vara hemma, som de sade att han skulle fasttagas och fängslas."

Nils Persson förmanades nu att "utsäja sanningen och därvid intet fördölja som till upplysning lända kan". Han berättade nu hela händelseförloppet från början till slut och utsattes därefter för ett synnerligen inträngande förhör, varigenom hela dråpsaken med alla därtill hörande frågor, vittnesmål m. m. återigen rullades upp i varje detalj. Utrymmet tillåter tyvärr ej att ingå på denna nya, intressanta och skickligt förda rannsaking eller ens att in extenso anföra den i sex märgfulla moment avfattade slutliga domen. Här skall blott nämnas, att Rätten som i allo funnit styrkt att Nils Persson enligt såväl gudomlig som världslig lag haft rätt till nödvärn, friade honom från varje form av straff.*).

*) Vadstena landsarkiv: Kinnevalds dombok 1715 5/7 och 24/10. (Protokollen omfatta tillsammans mer än 34 foliosidor.)

INNEHÅLLSFÖRTECKNING:

	Sid.
Krönika 1956	3
Kommunala framsteg	14
(H. Tarstad), Två gamla gravstenar	16
(N. Hellberg), Statistiska uppgifter rörande Urshults församling för år 1956	17
Hört och hänt 1956	18
(H. Tarstad), Odensvallahult redivivus!	25
Ur verksamhetsberättelserna	32
Karl Loberg, medicinalråd, Runt östra Arasjön	34
H. T(arstad), Peter Petersson i Ugglekull. En levnadsteckning ..	40
Paul Wilstadius, leg. tandläkare, Steno Magni och hans barn. Några anteckningar om en 1600-talsprelat i Urshult	48
Henning Tarstad, Att upptäcka Urshult	53
P. G. Vejde, fil. dr., Gårdarna i Urshult, Öden och ägare.	
39. Sjöaryd	55
40. Hagsjöryd	62
41. Frösjöhult	66
42. Sjöalycke	73

GYNNA HANDELN OCH
FÖRETAGARNA I URSHULT.

DET STÄRKER KOMMUNENS
SKATTEUNDERLAG.

FRUKTODLINGEN

har gamla anor i Urshultsbygden.

Vår organisation har under mer än 20 år tillvaratagit odlarnas intresse såväl betr. avsättning av frukt som inköp av förnödenheter till fruktodlingen.

Kronobergs läns Frukt- & Trädgårdscentral

ekon. förening

— Urshult —

URSHULTS SOCKENS BRANDFÖRSÄKRINGSBOLAG

Försäkrar hus och lösöre inom Urshults socken till låga premier, f. n. 70 öre per 1000:— kronors försäkringsvärde.

Genom **återförsäkring** kan försäkring beviljas till över 100.000 kronor.

— *Gynna socknens eget försäkringsbolag* —

URSHULTS SPARBANK

Grundad år 1872

Insättarnas behållning 31/12 1956 kr. 9.379.272

Reservfond kr. 474.541

Ger högsta och tar lägsta ränta

GYNNA ER HEMSOCKENS SPARBANK

Öppen varje vardag.